

31. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi ve Sosyalleşmesinde Kütüphanelerin Rolü: Kuramsal Bir Çerçeve¹

Güler DEMİR²

APA: Demir, G. (2024). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi ve Sosyalleşmesinde Kütüphanelerin Rolü: Kuramsal Bir Çerçeve. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 525-542. DOI: 10.29000/rumelide.1469432.

Öz

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), bireylerin öğrenme, sosyalleşme ve davranış biçimlerini etkileyen bir rahatsızlıktır. Otizmliler çocuklara yönelik özel ve kaynaştırıcı eğitim, önemli katkılar sağlayabilmektedir. Eğitsel ve sosyal yönü ile kütüphaneler, doğru bir tasarım ve planlama ile otizmliler çocukların yaşamlarını nitelikli duruma getirebilirler. Bu çalışmanın amacı, otizmliler çocukların eğitim, sosyalleşme ve çeşitli bilgi ile becerilerinin geliştirilmesinde kütüphanelerin rolünün belirlenmesidir. Betimleme yöntemi ile hazırlanan çalışmanın verileri ilişkili yerli ve yabancı alanyazından elde edilerek yorumlanmıştır. Çalışmada, tarihsel süreciyle beraber otizm ve ilişkili kavramlara, otizmliler çocukların eğitim ve sosyalleştirilmelerine ilişkin kuramsal bilgilere ve kütüphanelerin bu bağlamda sorumlulukları ile karşılaşılabilen sorunlara yer verilmektedir. Çalışmanın bulguları, otizmliler çocukların özellikleri ve gereksinimlerine uygun donanımı ve hizmetleri olan kütüphanelerin, otizmliler çocuklar için güvenilir ve rahat ortamlar olabileceğini; onların eğitim ve sosyalleşmelerini önemli düzeyde destekleyebileceğini göstermektedir. Kütüphane çalışanlarının, otizme ilişkin bilgi, farkındalık ve eğitimleri ise bu sürecin sağlıklı yönetimi anlamında oldukça önemlidir. Türü ne olursa olsun tüm kütüphanelerin toplumlarının kalkınmasında rol ve sorumluluklar alırken, otizmliler de dahil dezavantajlı kullanıcıları için özel program ve hizmetler tasarlaması, hem evrensel insan hak ve özgürlükleri hem de kütüphanelerin etik ilke ve değerleri bağlamında bir gerekliliktir. Pek çok araştırma otizm dostu ortam ve uygulamaları olan kütüphanelerin otizmliler kullanıcılara önemli katkı ve değerler kazandırdığını doğrulamaktadır. Bilgi ve Belge Yönetimi alanına ilişkin yerli alan yazınında dezavantajlı ya da engelli kullanıcılarla ilgili çalışmaların varlığına karşın doğrudan otizmi ele alan çalışmaların yetersizliği önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Bu çalışma ile temelde Bilgi ve Belge Yönetimi alanına katkıda bulunulması amaçlansa da, çalışmanın diğer disiplinlere de katkı sunması umut edilmektedir.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışma, 4-7 Ekim 2023 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu" için özeti hazırlanan ve sunulan "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi ve Sosyalleşmesinde Kütüphanelerin Rolü: Kuramsal Bir Çerçeve" başlıklı bildiri özetinin genişletilerek makaleye dönüştürülmüş biçimidir.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için diş fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin, Oran: %12

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 22.02.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1469432

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü / Assoc. Prof., Kastamonu University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Information and Document Management (Kastamonu, Türkiye), gulerdemir@kastamonu.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0002-3934-1596, **ROR ID:** https://ror.org/015scty35, **ISNI:** 0000 0004 0399 5533, **Crossref Funder ID:** 501100008004

Anahtar kelimeler: Otizm Spektrum Bozukluğu; nöroçeşitlilik; otizmliler; eğitim; kütüphane.

The Role of Libraries in Educating and Socializing Children with Autism: A Theoretical Framework³

Abstract

Autism Spectrum Disorder (ASD) is a neurodevelopmental condition that can significantly impact an individual's learning, socialization, and behavior. Providing specialized and inclusive education for children with autism can have a profound positive impact on their lives. Libraries can play a crucial role in enhancing the quality of life for children with autism by employing appropriate design, planning, and educational and social programming. This study aims to investigate the role of libraries in the education, socialization, and overall development of knowledge and skills of children with autism. The study collected data through the description method and analyzed information from both domestic and foreign literature. It covers different concepts related to autism, its historical background, theoretical knowledge about educating and socializing autistic children, as well as the responsibilities of libraries, and the challenges they face in this context. The findings indicate that libraries that offer appropriate design, equipment, and services tailored to the needs of children with autism can create a safe and comfortable environment for them, and significantly contribute to their education and socialization. Library staff must have knowledge, awareness, and training about autism to handle this process effectively. Libraries are expected to contribute to the development of their communities, regardless of their type. Hence, creating unique programs and services for disadvantaged users, including individuals with autism, is imperative for libraries to abide by the universal human rights and freedoms as well as ethical principles and values of libraries. Numerous studies suggest that libraries that establish autism-friendly environments and practices can significantly benefit users with autism and enhance their overall experience. There is a noticeable gap in autism-related studies despite the presence of literature on Information and Records Management for disadvantaged or disabled individuals. Although the main aim of this study is to contribute to the Information and Records Management discipline, it also hopes to make a contribution to other disciplines.

Keywords: Autism Spectrum Disorder; neurodiversity; children with autism; education; library.

³ **Statement:** This study is an expanded version of a paper titled "The Role of Libraries in the Education and Socialisation of Children with Autism Spectrum Disorder: A Theoretical Framework" is an expanded version of the paper.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 12

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 22.02.2024-Acceptance Date: 20. 04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1469432

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Otizm spektrum bozuklukları (OSB)⁴, asperger bozukluğu ve başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk da (pervasive developmental disorder) dâhil olmak üzere, ilk kez çocuklukta ortaya çıkan, iletişim ve sosyal etkileşimdeki bozulmalar ve basmakalıp ya da tekrarlayıcı davranışlar ile karakterize kronik durumlardır (American Psychiatric Association, 2000; akt. Daniels ve Mandell, 2013, s. 1). "Spektrum" terimi, gelişimsel şiddetin sürekliliğini içeren bir dizi bozukluğu tanımlamak için kullanılan bir terimdir. OSB'nin semptomları, çeşitli gelişim alanlarında hafiften şiddetli bozukluklara kadar değişebilir. Tıp, eğitim ve mesleki alanlardaki pek çok profesyonel, hala OSB'nin insanları nasıl etkilediğini ve OSB'li bireylerle nasıl verimli çalışılacağını keşfetmeye çalışmaktadır (Ministry of Education, 2007, s. 10). OSB'nin doğuştan gelen ya da yaşamın ilk yıllarında ortaya çıkan karmaşık bir nörogelişimsel bozukluk olduğu, beynin yapısını ya da işleyişini etkileyen bazı sinir sistemi sorunlarından kaynaklandığı düşünülmektedir (TANAP, t.y., s. 6). Kavrama ilişkin çeşitli tanımlamalardan bu durumun bireyin ağırlıklı olarak dili kullanma, iletişim ve sosyalleşme gibi yaşamsal etkinliklerinde çeşitli düzeylerde sınırlılıklar ve sorunlar oluşturduğu anlaşılmaktadır. Popüler kültür ve/ya da yüzeysel bilgiler, bu konuda yanlış algı ve önyargıları tetiklediğinden (otizmliler için) hepsinin olağanüstü yetenekleri olduğu ya da tam tersi gibi bu konuya ilişkin farkındalık ve eğitim önemlidir. OSB'li bireyler, diğerlerinden ayrılan özellikleri/engelleri nedeni ile kütüphane ve bilgi merkezlerini gerektiği ölçüde kullanamamaktadır. Ortak misyonu bireylerin eğitsel, kültürel, sosyal, kişisel, mesleki ve entelektüel gelişimini desteklemek olan kütüphaneler, hiçbir kullanıcıyı soyutlamamalıdır. Diğer dezavantajlı kullanıcılar gibi, OSB'li kullanıcılar da özel gereksinimleri ile kütüphanelerin yönetim politikalarında dikkate alınması gereken gruplardır. Kütüphaneler, bu grupların ön yargılara, ayırmacılığa ya da benzeri durumlara hedef olmamaları, toplumda yer edinmeleri ve motivasyonlarının sağlanması için kilit rolü olan kuruluşlar arasındadır.

Bu çalışmanın amacı, otizmliler için eğitsel, kültürel ve sosyal bağlamlarda desteklenmesinde kütüphanelerin rol ve sorumluluklarının irdelenmesi; bu çerçevede olası ve/ya da ortaya çıkan sorunların, çözüm önerilerinin tartışılması ve konuya ilişkin kuramsal bir çerçeve çizilmesidir. Bilgi ve belge yönetimi ya da kütüphanecilik alanına ilişkin yerli alanyazında, dezavantajlı ya da engelli kullanıcılarla ilgili çalışmaların sınırlı varlığına karşın özel olarak otizmi ele alan yalnız bir yüksek lisans tezinin bulunması (Kahriman, 2021) önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Anılan eksiklik çerçevesinde konuya ışık tutması çabası ile bu çalışmanın özgün olduğu düşünülmektedir. Çalışma kapsamında, öncelikle ilişkili kavramlar ve kısaca tarihsel boyut ele alınmakta, OSB'li çocukların özellikleri, eğitimi ve sosyalleşmesi konularına değinilmektedir. Daha sonra, OSB'li çocukların eğitimi ve sosyalleşmesi sürecinde kütüphanelerin rolü, karşılaşılabilen sorunlar ve çözüm önerileri tartışılmaktadır. Sonuç ve öneriler ile çalışma tamamlanmaktadır.

Otizm Spektrum Bozukluğu Nedir?

Otizm spektrum bozuklukları (OSB), asperger bozukluğu ve başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk da (pervasive developmental disorder) dahil olmak üzere, ilk kez çocuklukta ortaya çıkan, iletişim ve sosyal etkileşimdeki bozulmalar ve basmakalıp ya da tekrarlayıcı davranışlar ile karakterize kronik durumlardır (American Psychiatric Association, 2000; akt. Daniels ve Mandell, 2013, s. 1). "Spektrum" terimi, gelişimsel şiddetin sürekliliğini içeren bir dizi bozukluğu tanımlamak için kullanılan bir terimdir. OSB'nin belirtileri, çeşitli gelişim alanlarında hafiften şiddetli bozukluklara kadar değişebilir. Tıp, eğitim ve mesleki alanlardaki pek çok profesyonel, hala OSB'nin insanları nasıl

⁴ Otizm Spektrum Bozukluğu için çalışmada kısaca OSB ifadesi kullanılacaktır.

etkilediğini ve OSB'li bireylerle nasıl verimli çalışılacağını keşfetmeye çalışmaktadır (Ministry of Education, 2007, s. 10). OSB'nin doğuştan gelen ya da yaşamın ilk yıllarında ortaya çıkan karmaşık bir nörogelişimsel bozukluk olduğu belirtilmektedir. Otizmin, beynin yapısını ya da işleyişini etkileyen bazı sinir sistemi sorunlarından kaynaklandığı düşünülmektedir (TANAP, t.y., s. 6). İlk kez Avusturya doğumlu Amerikalı çocuk psikiyatristi Leo Kanner tarafından tanımlanan OSB'nin ilk belirtileri genellikle 3 yaşında ortaya çıkmakta ve yaşam boyu devam etmektedir. Öne çıkan belirtileri, konuşmada gecikme ya da iletişimde zorluk; zayıf göz teması; az ya da hiç yaratıcı olmayan oyun eğilimi; dikkat yönlendirmede paylaşımın olmaması – diğerleriyle aynı yöne bakmamak; diğer insanlara sınırlı ilgi göstermek; sosyal etkileşimde sınırlılık; rutin değişikliklere son derece duygusal tepkiler göstermek ve sözel iletişimde yetersizliktir (Alver ve Gümüş, 2020, s. 1437; Autism Research Institute, 2021).

Otizm sözcüğünün tarihsel kökleri, esasen Leo Canner tarafından yapılan tanımlamadan da önce, 1801 yılında Jean Marc Gaspard Itard'ın bir tanımlamasına kadar gitmektedir. Daha sonra, Bleuler, 1911'de otizmi "gerçek dünyayla temasın kaybı ve dolayısıyla iletişimde zorluk yaşanması" olarak ifade etmiştir. Nihayet, Amerikalı çocuk psikoloğu Leo Canner (1943), otizmi "yaşamın ilk üç yılında ortaya çıkan nörogelişimsel bozukluk" olarak tanımlamıştır. Sonuç olarak otizm, "birden çok nedene ve farklı şiddet derecelerine bağlı olarak davranışsal gelişimin bozulmasına neden olan gelişimsel bir bozukluk" olarak tanımlanabilir. Otizm, sıklıkla Otizm Spektrum Bozukluğu olarak adlandırılan, karmaşık nörogelişimsel bozuklukların bir spektrumudur. Bu terim, aynı zamanda, sıklıkla yaygın gelişimsel bozukluk için kullanılan bir terimdir. Yaygın gelişimsel bozukluk, çevresindeki insanlarla iletişim ve etkileşim kurma yeteneğini bozan gelişimsel yetersizlikten dolayı sıkıntı yaşayan bireyler için kullanılan kolektif/şemsiye bir terimdir (Gupta ve Hegde, 2016, s. 69). Bu rahatsızlık, uzun yıllar boyunca psikolojik bir anormallik olarak kabul edilmiş ve genellikle yetersiz/soğuk ebeveynliğin neden olduğu inancı yaygın kabul görmüştür. Ancak Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü (National Institute of Mental Health) tarafından yapılan girişimlerle "Beynin On Yılı" olarak da adlandırılan 1990'lı yıllarda yapılan beyin araştırmalarında önemli sonuçlar ortaya çıkmış ve OSB'nin, esasen beyin işlevlerinde olan bir farklılık nedeni ile oluştuğuna yönelik sonuçlar bulunmuştur (Geller, 2008; akt. Çolak, 2016a, s. 21).

Öte yandan, Baron-Cohen (2017, s. 744), otizmin bir "hastalık" ya da "bozukluk" olarak nitelenmesine karşı çıkmakta ve bu durumun daha çok "nöroçeşitlilik" (neurodiversity) çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Genetik, sinirsel, davranışsal ve bilişsel düzeylerdeki kanıtlar, otizimli kişilerin hem farklılıklar hem de engellilik belirtileri gösterdiğini, ancak bozukluk göstermediğini ortaya koymaktadır. Engellilik, toplumsal destek, farklılık ve çeşitliliğin kabulü ve toplumsal "makul uyum" gerektirirken, bozukluk, genellikle tedavi veya iyileştirmeyi gerektirmektedir. Bunlar çok farklı çerçevelerdir. Nitekim güncel tanımlamalara bakıldığında, otizmin, bilimsel olarak kanıtlanmış ve çözümü güçlü bir eğitim olan, daha çok sosyal iletişim güçlüğü, tekrarlayıcı hareketler ve sınırlı ilgi ile davranışlar biçiminde kendini gösteren nöro-gelişimsel bir farklılık olduğu söylenebilir (Akgül ve Mertoğlu, 2020, s. 33).

Otizm Araştırma Enstitüsü'nün (Autism Research Institute, 2021) açıklamalarında, uzun yıllar boyunca, otizmin 2000 çocuktan sadece birinde teşhis edildiği; otizme ender rastlandığı belirtilmektedir. Ancak 1980'lerin ortalarından bu yana, otizm oranı tüm dünyada çarpıcı bir şekilde artmıştır. Mart 2020'de Amerika Birleşik Devletleri Federal Hastalık Denetim Merkezleri (The US Federal Centers for Disease Control), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki her 54 çocuktan birinin otizmden etkilendiğini açıklamıştır.

Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (IFLA, International Federation of Library Associations and Institutions) tarafından verilen güncel bilgilere göre de her geçen gün daha

fazla kişiye otizm teşhisi konulmaktadır. Bu kişiler arasında geç tanı alan yetişkinler de bulunmasına karşın 3 yaşın altındaki çocukların çoğunluğu oluşturduğu açıklanmaktadır. ABD Hastalık Denetim ve Önleme Merkezi'nin (CDC, the U.S. Center for Disease Control and Prevention) son raporuna göre, bu rahatsızlığa ilişkin yaygınlık sürekli çoğalmaktadır. Rapor 44 çocuktan birinin otizm tanısı aldığını göstermektedir (IFLA, 2023, s. 4). Benzer biçimde, Sultana, Ara, Alam ve Hossain (2019, s. 1) tarafından verilen bilgilere göre de, son yıllarda OSB küresel düzeyde bir kaygı konusu durumuna gelmiştir ve Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre her 160 kişiden biri otizm sorunu ile yaşamaktadır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da yapılan araştırmalar son yıllarda OSB'li bireylerin sayısının ciddi düzeyde artışına işaret etmektedir (Acadia, 2022).

Türkiye'de doğrudan OSB'li birey sayısına ilişkin istatistikler yoktur. Bununla beraber, Euronews' (2021) in verdiği bilgilere göre, dünya genelinde otizmin görülme sıklığı 59'da birdir; dolayısıyla Türkiye'de her 69 çocuktan birinin otizimli olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda, otizmin kız çocuklara göre erkek çocuklarda 5 kat fazla görüldüğü de belirtilmektedir. Aksu, Şengelen ve Güçüz Doğan (2023) ise Türkiye'de toplam 550 bin otizimli bireyin var olduğunun tahmin edildiğini ifade etmektedir. Bu grubun yaklaşık 150 bini 0-14 yaş aralığındadır.

OSB'li çocukların özellikleri

Otistik bireylerin diğerlerinden birçok yönü ile ayrıldıkları bilinmektedir. Araştırmalar, otizimli bireylerin diğer bireylerin zihinsel durumlarını kavramakta güçlük çektiklerini göstermektedir (Baron-Cohen, 2008; Gerrig ve Zimbardo, 2015, s. 471). Zihin kuramı ve normal şartlar çerçevesinde, ilk başta dünyayı sadece kendi bakış açılarından yorumlayan sağlıklı çocuklar, 3 ve 4 yaşlarında hızlı büyüme ile beraber diğer insanların farklı bilgileri, inançları ve niyetleri olduğunu kavramaya başlamaktadır. Ancak otistik bireyler bu anlayışı geliştirmede güçlük çekmektedir. Zihin kuramı olmadan insanların sosyal ilişkiler kurmaları güçtür. Otistik bireylerin diğer bireylerin davranışlarını anlama ve tahmin etmesi olanaksız duruma geldiğinden söz konusu bireyler için günlük yaşam gizemli ve tehlikeli bir durum oluşturabilmektedir (Gerrig ve Zimbardo, 2015, s. 471).

Otizimli çocuklarda en sık görülen farklılıklar, sosyal etkileşime ilişkin sorunlar, dil ve iletişim becerilerinde yetersizlikler, tekrarlayan hareketler ile takıntılı davranış biçimleridir. Ancak otizimli bireylerin karakteristik özellikleri ortak olsa da her bir otizimli bireyin otizimden etkilenme düzeyi farklıdır (Birkan, 2021). Bozukluğun spektrum doğası göz önüne alındığında, OSB'deki dil becerileri, minimum işlevsel dil düzeyinden, akıcı bir dil düzeyine kadar önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Sözcüklerin uzunluğunu, dilbilgisini ve dilin sosyal kullanımını ele alan yakın tarihli bir çalışmada, OSB'li çocukların %3,7'si sözsüz iletişim çerçevesinde tanımlanırken, %34'ünün asgari düzeyde dil becerileri olduğu saptanmıştır (Bacon, Osuna, Courchesne ve Pierce, 2018; Costescu, Pitariu, David ve Rosan, 2022, s. 2). Dilsel yetenekler, değerlendirilen dilsel alanın bir işlevi olarak da değişim göstermektedir. OSB'nin en belirgin belirtilerinden biri sosyal iletişim becerilerinin gelişmesindeki eksikliklerdir (Costescu ve diğerleri, 2022, s. 2). Bu tür eksiklikler nedeniyle, OSB'li birçok çocuk, tipik gelişim gösteren çocuklara göre yetersiz sosyal etkileşim olanaklarına sahiptir. Bu çocuklar, diğerleri ile etkileşime girdiklerinde daha fazla çaba sarf eder ve sosyal zorluklarının daha az farkında görünürler (Bauminger ve diğerleri, 2013; Costescu ve diğerleri, 2022, s. 2). Bu tür zorluklar genellikle arkadaşlık kurmanın ve sürdürmenin önünde bir engel durumuna gelir (Fein, 2015). Ayrıca sosyal ortamlarda sıklıkla kaygı ve sıkıntıya neden olurlar (Corbett, Schupp ve Lanni, 2012; Costescu ve diğerleri, 2022, s. 2).

Otizimli çocukların dilin sosyal kullanımında (pragmatik/bağlamsal dilbilim) eksiklikleri vardır: bir konuşma konusunun nasıl seçileceği; konuşma sırasında uygun tempo, yüz ifadesi ve beden dilinin anlaşılması ve üretilmesi; konuşma sırasına uyum; dinleyicinin bir konuya ilgisini kaybettiğinin fark edilmesi; dinleyiciye ilişkin ipuçları temelinde bir konuşmanın ne zaman başlatılacağını, sürdürüleceğini ve sonlandırılacağını bilmek; bir iletişim arızasının ne zaman ve nasıl onarılacağını bilmek ve uygun resmi dilin, nezaket dilinin ve/veya düzeyinin kullanımı gibi konular buna dahildir (Johnson, Myers ve The Council on Children With Disabilities, 2007, s. 1193). Otizimli kişilerin sözcükleri salt sözcük anlamıyla düşünmeye eğilimli oldukları, bu nedenle metaforlar ve deyimlerin sorun yaratabileceğine dikkat edilmelidir. Genellikle ana akım eğitim sistemi/düşüncesi, sisteme herkesi dâhil etme/kaynaştırma yönünde bir eğitim modelini teşvik etmektedir. Ancak söz konusu nüfusa [otizimli çocuklar] özel bir dikkat yöneltmek önemlidir çünkü bu nüfusu görmezden gelmek tüm taraflar için düş kırıklığına neden olabilir. Ayrıca, otizimli çocukların başlı başına bir ders programından daha fazlasına gereksinimleri vardır; sosyalleşmelerine ve gözlem becerileri kazanmalarına destek olmak önemlidir (Farmer, 2013, s. 2).

OSB’li çocukların eğitimi ve sosyalleşmesi

OSB rahatsızlığında erken tanıyla birlikte yoğun ve sürekli özel eğitim oldukça önemlidir. Bilimsel araştırmalar, erken tanı ve doğru uygulanan bir eğitim programıyla birlikte OSB’li bireylerin yaklaşık olarak yüzde ellisinde OSB belirtilerinin denetim altına alınabileceğine işaret etmektedir. Ancak uygulanacak olan eğitimin OSB’li çocuğun bireysel özelliklerine ve gereksinimlerine uygun olması gerekmektedir. Bunun yanında, eğitimin içeriği de OSB’de görülen yetersizlikleri iyileştirmeye yönelik tasarlanmalıdır. OSB’li bir çocuğun yaşamının ilk yılları olan 1-3 yaş aralığında başlatılacak eğitsel tedavinin OSB ile mücadele edilmesinde ve OSB belirtilerinin ortadan kalkmasında çok önemli olduğu belirtilmektedir. Eğitim süreçlerinde uygulanan yöntem ve tekniklerin bireyin normal yaşamını engelsiz olarak yürütmesi bakımından oldukça etkili olduğu da düşünülmektedir (Alver ve Gümüş, 2020, s. 1442). Özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleriyle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri bağlamında yaşlılarından farklı olan öğrencilerin eğitim gereksinimlerini karşılamak için tasarlanmış; onların engel ve özel gereksinimlerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitime “özel eğitim” adı verilmektedir. OSB’li öğrencilerin özel eğitim dışında kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi olarak da ifade edilen kapsayıcı eğitim kapsamında da değerlendirilmesine özen gösterilmelidir çünkü bu çocukların okuldaki arkadaş grubuna katılmasıyla bağımlılık duygusunun azalması ve güven duygularının gelişmesi sağlanmaktadır. Bu çocuklarla diğerleri arasında kurulacak olumlu sosyal ilişki, kapsayıcı toplumlar oluşturulması anlamında doğru bir adımdır. Kapsayıcı eğitim, özel eğitim gerektiren bireylerin diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmalarını sağlamak ve eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmek üzere geliştirilmiş eğitim ortamlarını ifade etmektedir. Otizimli öğrencilerin işlevde bulunma düzeyinin artırılması, dolayısıyla içinde yaşadığı çevreye uyum sağlaması ve çevrenin beklentilerine uygun davranışlar geliştirmesi amaçlanmaktadır. Bu eğitim sayesinde otizimli birey, yetersiz, kusurlu, bakıma muhtaç kişi olarak nitelenmekten de kurtulabilmektedir (MEB, 2010, s. 1; Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu, 2020, s. 24-25). Kapsayıcı eğitim, otistik çocukların sosyalleşmesini sağladığı gibi, eğitimde eşitliğin de gereğidir. OSB’li çocukların soyut bir ortamda eğitim almaları durumunda, kişilerarası becerileri hiç gelişmeyecektir. Araştırmalar, kaynaştırma sınıflarının engelli öğrencilerin sosyal beceriler geliştirmelerine katkı sunmasının yanında benlik saygısı geliştirmelerine ve benlik kavramlarını geliştirmelerine de yardımcı olduğunu göstermektedir (Lin, 2021, s. 113).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği" (2018) çerçevesinde "Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları" konusuna ayrıntılı yer verilmiş ve özel eğitim gereksinimi olan bireylerin "kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerini akranları ile birlikte aynı sınıfta tam zamanlı veya özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak" sürdürebilecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca mevzuat bağlamında Türkiye'de 5378 sayılı "Engelliler Hakkında Kanun" (2005), "engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli" düzenlemelerin yapılmasını öngörmektedir.

OSB rahatsızlığı olan bireyler için, tıpkı diğer özel eğitime gereksinim duyanlar için olduğu gibi, eğitim ve ev ortamlarının uygun biçimde yapılandırılması, işlevsel eğitim programlarının geliştirilmesi, öğretim sürecinin birey odaklı hazırlanması ve benzerleri ile bağımsız yaşam becerilerinin edinilmesi ve toplumsal bütünleşme bağlamında önemli gelişmeler izlenmektedir. Bu durumdaki bireylerin, erken çocukluk döneminden başlayarak ilkokul ve ortaokul eğitimini kapsayan okul dönemi ve yetişkinlik dönemindeki iş ve meslek eğitimi programları da dâhil olmak üzere yaşam boyu süren ve nitelikli bir özel eğitim hizmeti alabilmeleri oldukça önemlidir. Nitelikli özel eğitim hizmetlerinin sağlanması için her bir dönemde söz konusu rahatsızlığı olan bireyin yaşına, özelliklerine, yeterliklerine ve gereksinimlerine göre işlevsel eğitim-öğretim programlarının oluşturulması, program sayısının çoğaltılması ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir (Çolak, 2016b, s. 95).

OSB için, rahatsızlığın temel özelliklerini hedefleyen; eğitsel ve davranışsal girişimleri kapsayan çeşitli tedavi stratejileri uygulanmaktadır. Risperidon⁵ ve aripiprazol⁶ gibi iyi tasarlanmış müdahalelerin güçlü ve faydalı etkileri olduğu bildirilmektedir. OSB'li çocuklar, bilişsel gelişimlerinin ve davranışlarının iyileştirilmesi için uzun süreli eğitime gereksinim duyarlar. Sosyal karşılıklık (social reciprocity) ve iletişim eksikliği nedeniyle, özel eğitim öğretmenleri, düzenli eğitim etkinlikleri ve eğitim yerleri görece sabittir (Lee ve diğerleri, 2022, s. 2). OSB rahatsızlığı olan çocuklara destek bağlamında hedeflenecek potansiyel alanlardan biri ebeveyn eğitimi ve farkındalıdır. Araştırmalar, ebeveynlerde söz konusu rahatsızlığa ilişkin karakteristik belirti/uyarılar ya da "olumsuz bulgular" (red flags) ile ilgili farkındalık eksikliğini vurgulamaktadır. Bu eksiklik, onların çocukların gelişim sorunlarını, bir rahatsızlıktan çok, davranışsal sorunlara veya diğer tıbbi kaygılara bağladığının gerekçesi olabilir (Daniels ve Mandell, 2013, s. 12).

Çakıcı (2020, s. 95), OSB'li çocukların erken eğitilmelerinde öncelikle ana sınıfı düzeyinde görev yapan sınıf öğretmenleri başta olmak üzere öğretmenlerin önemli sorumlulukları olduğuna işaret etmektedir. Sınıf öğretmenlerinin bu bağlamda farkındalık kazanmaları ve farklı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim etkinliklerinden haberdar olmaları için yeterli düzeyde bir eğitim almaları gerekmektedir.

Türkiye'de OSB'li çocuklara yönelik uygulanan destek eğitim programları arasında, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Tohum Vakfı Özel Eğitim Okulu'nda verilen eğitim ve Anadolu Üniversitesi, Engelliler Araştırma Enstitüsü Gelişimsel Yetersizlik Uygulama Birimi'nde başlatılmış olan Uygulamalı Davranış Analizi ilkeleri doğrultusunda geliştirilen Otistik Çocuklar İçin Davranışsal Eğitim Programı (OÇİDEP)

⁵ Risperidon antipsikotikler olarak adlandırılan ve bir çeşit ruhsal bozukluk (psikoz) durumunda kullanılan ilaç grubuna dâhildir. Ancak psikiyatride birçok hastalığın tedavisinde de yardımcı ilaç olarak düşük dozlarda kullanılır (Berkson, 2015).

⁶ Aripiprazol şizofreni tedavisinde farklı bir tedavi seçeneği sağlayan yeni bir atipik antipsikotiktir. Dopamin D2 reseptörleri üzerinde parsiyel agonist etkilidir ve yeni kuşak antipsikotiklerin ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Monkul ve Akdede, 2005, s. 98).

örnek verilebilir. Tohum Vakfı Özel Eğitim Okulu'nda, OSB sorunu olan çocuklara erken çocukluk eğitimi, ev programı, okul öncesi eğitim, okul eğitimi ve destek özel eğitim (kurs) hizmetleri sunulmakta ve personel yetiştirilmektedir. Uygulanan sistem, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Princeton Child Development Institute'den (PCDI) alınan özel eğitim hizmetleri ve personel yetiştirme modeli; Uygulamalı Davranış Analizi yöntemine dayalıdır. OÇİDEP ise 2006 yılında Anadolu Üniversitesi, Engelliler Araştırma Enstitüsü Gelişimsel Yetersizlik Uygulama Birimi'nde başlatılmış olan Uygulamalı Davranış Analizi ilkeleri doğrultusunda geliştirilen bir çalışmadır (Rakap, 2017, s. 107-109). OÇİDEP, Lovaas tarafından geliştirilmiş olan erken yoğun davranışsal eğitim modeline dayanan ve Wisconsin Erken Otizm Projesi (WEAP= Wisconsin Early Autism Project) gözlemleri sonucunda geliştirilmiş bir erken müdahale programıdır (Kırcaali-İftar, Kurt ve Kürkçüoğlu, 2014; akt. Rakap, 2017, s. 109). Ivar Lovaas'ın Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi'ndeki çalışmaları sonucunda geliştirdiği bilimsel yöntem, yoğun erken müdahaleleri ile genç otistik ve yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocuklara destek olmanın en etkili yollarından biri olarak kabul edilmiştir. Lovaas, 1987'de, iki yıl boyunca haftada kırk saat bire bir müdahale alan otistik çocuklarla ilgili bir çalışmanın sonuçlarını bildirmiştir. Söz konusu çocuklar, sırası ile önce uyumun kazanılması, taklit, alıcı (receptive) ve ifade edici (expressive) dil ve son olarak da akranlarıyla bütünleşmeye odaklanan davranışsal eğitim almıştır. Bu hedeflere ulaşmak için uygulanan çalışmalar arasında, sözcük dağarcığı, şekiller, renkler, sayılar, alfabe ve benzerleri yer almaktadır. Bu uygulamalar, akademik öğrenim öncesi kavramların yanı sıra dilin işlevsel olarak kullanımı olanaklarını sunmaktadır. Söz konusu uygulamalar daha sonra genişletilmiş ve daha küçük çocuklar da hedef kitlelere dâhil edilmiştir. Yetişkinlerin de sorumluluk alması gereken program çerçevesinde, örneğin, bir köpek ve bir kedi resmi verilen çocuğun "köpek" resmini seçmesi gibi talepler yer almaktadır (Siegel, 1998, s. 201-202). Wisconsin Erken Otizm Projesi, otizmlili küçük çocuklar için erken kapsamlı davranışsal tedavi süreçleri konusunda 20 yılı aşkın klinik araştırma ve uygulamalar ile gündeme gelen bir projedir. Proje kapsamındaki araştırmalar, Uygulamalı Davranış Analizi (ABA= Applied Behavior Analysis) ilkelerine dayanan erken kapsamlı tedavi ile otizmlili çocukların önemli ve yaşamlarını değiştiren kazanımlar elde edebileceğini göstermiştir. Proje çerçevesindeki kapsamlı tedavi programı ile çocuklara "zenginleştirilmiş bir öğrenme ortamı"; "kanıta dayalı öğretim stratejileri"; "yapılandırılmış ve bireyselleştirilmiş bir ders programı" ve "sürekliliği olan değerlendirmeler" sunulduğu belirtilmektedir (Autism Speaks, 2021).

Otizme yönelik eğitsel düzenlemelerin aşağıdaki özellikleri taşıması gerektiği yönünde ortak görüşler bulunmaktadır (Corsello, 2005; Eikeseth, Hayward, Gale, Gitlesen ve Eldevik, 2009; Güleç-Aslan, Kırcaali-İftar ve Uzuner, 2009, s. 2; Iovannone, Dunlap, Huber ve Kincaid, 2003; Lovaas, 2003; MacDuff, Krants ve McClannahan, 1993; Stephens, 2005):

- Eğitimin erken yaşta, tercihen 3 yaşından önce başlatılması
- Haftada en az 20 saat süre eğitim verilmesi; tercihen bu sürenin haftada 35-40 saat olarak belirlenmesi
- Otizme yönelik hazırlanmış özel bir ders programı kullanılması; ders programında öncelikle taklit, eşleme ve sınıflama, oyun, iletişim, ortak dikkat ve sosyal etkileşim becerilerine; giderek öz bakım becerilerine, el becerilerine ve akademik öncesi/akademik becerilere yer verilmesi
- Kazandırılan becerilerin genellenmesine ve davranış sorunlarının giderilmesine yönelik planlamaların yapılması

- Gerektiğinde görsel desteklerden ve alternatif/destekleyici iletişimden de yararlanılması
- Önceleri ağırlıklı olarak bire-bir eğitim yapılması, giderek küçük grup ve büyük grup eğitimine başlanması, sonuç olarak da kaynaştırmanın hedeflenmesi

Eğitimde özellikle erken yaşı odaklanması, süreçlerin başarısını etkileyen önemli bir noktadır. Araştırmalar, erken ve yoğun davranışsal müdahale alan okul öncesi otizmliler için, tedavinin yoğunluğu, tedavi yöntemi ve tedavi öncesi işlevsellik ile birlikte denetim yoğunluğunun, çocuğun zekâ gelişimine katkısı olduğunu göstermektedir (Eikeseth ve diğerleri, 2009, s. 3-4).

Son yıllardaki araştırmalar ve alanyazın, OSB'li çocukların tedavi süreçlerine katkısı ile gelişen teknolojilerin önemli rolüne de işaret etmektedir. Terapötik teknoloji ve eğitim bağlamında, duygusal ifadeleri ile avatarları kullanan sanal gerçeklik sistemlerinin ve iş birlikçi sanal ortamların, otizmliler için kullanılabilmesi anlaşılmıştır. Psikoloji ve nöroloji alanlarındaki bulgular, duyguların genel olarak karar verme, problem çözüme, biliş ve zekâda da önemli bir etmen olduğunu göstermektedir. Otizmliler için, eğitim süreçlerinde, oyun desteği, interaktif eğitim ortamı ve araçları ile çoklu medya içeriği önemli bir rol oynamaktadır. Otizmliler için içeriklerin karmaşıklıktan uzak, çekici ve aynı zamanda basit olması gerekmektedir. Ayrıca günlük yaşamın çeşitli etkinlikleri de içeriklere dâhil edilmelidir. Bu sayede otistik kişiler oyun sırasında ilgilerini kaybetmemektedir (Konstantinidis ve diğerleri, 2009).

Öte yandan, eğitimde dikkat edilmesi gereken önemli bir diğer nokta şudur ki, otizmliler birçok çocuğun başarısına ve olağandışı gözlem yeteneğine karşın, çocukları fazla zorlamamak gerekmektedir. Çoğu zaman, çocukların temel bilişsel becerilerini geliştirmeleri yıllar alabilmektedir. Bazı çocukların belirli sosyal ve eğitsel becerileri edinmelerinin daha uzun sürdüğünü ya da belki de hiçbir zaman bu becerileri kazanamayacaklarını anlamak, eğitim planı geliştirmenin en önemli adımıdır. Her bir öğrencinin benzersizliğini anlamak için zaman ayırmak onlar için olası en iyi eğitimi bireysel olarak sağlayabilmenin önemli bir yoludur (Beretich ve Mazzei, 2016, s. 5).

OSB'li çocukların eğitimi ve sosyalleşmesi sürecinde kütüphanelerin rolü

Otizmliler çocuklar, sosyal gelişimleri ve iletişime ilişkin engelleri nedeniyle kütüphanelerde ve diğer eğitim sistemlerinde zorluklarla karşılaşmaktadır. Sosyalleşme bağlamında durumları çok zordur çünkü sosyal becerileri doğal olarak gelişmemektedir. Otizm, çocukların düşünce, algı ve dikkat yöneltme süreçlerini etkilemektedir. Beden dilleri genellikle otizmi olmayan çocuklardan farklıdır. Bu nedenle otizmlilerle diğerlerinin anlaşması güçleşmektedir (Farmer, 2013, s. 1-2). Svaler (2023, s. 10), günümüzde birçok kütüphanenin otistik bireyler için daha erişilebilir duruma getirilmiş olmasına karşın, onları rahat ettirmek için daha fazla çalışmalar ve araştırmalar yapılmasını önermektedir. Neyin işe yaradığını ve bu tür rahatsızlığı olan kullanıcılara en iyi nasıl yardımcı olunacağını bulmak, sadece duygusal kapsayıcılık açısından değil, aynı zamanda bilgi gereksinimleri, bilgi arama davranışları ile sosyal kapsayıcılık bağlamında da önemlidir.

Halk kütüphanesi, çocukların hoş karşılandıkları ve esin aldıkları bir ortam olmalıdır. Ancak otizmliler çocuklar ve gençler ile aileleri için yoğun ve gürültülü bir halk kütüphanesini ziyaret etmek zorlu ve hatta üzücü, stres yaratan bir deneyim olabilmektedir. Bununla beraber, bu bağlamda çeşitli düzenlemeler, geliştirilmiş personel farkındalığı ve duyarlılığı ile kütüphaneler çok daha uygun duruma getirilebilmektedir (Mears, 2017, s. 1). Otistik bireyler, organizasyonun düzgün olmasına duyarlı olup

herhangi bir sistemin nasıl çalıştığını bilmek istemektedir. Kütüphaneler otizmli kullanıcıları için özel turlar düzenleyerek söz konusu kullanıcılarının tesisin düzenini anlamalarını sağlayabilir ve onlarda güvenlik duygusu oluşturabilir. OSB'li kullanıcılar tipik olarak güçlü görsel belleği olan bireyler olduklarından, onlar için haritalar sağlamak da yararlıdır. Tabelalar da aynı amaca hizmet edebilir ve otizmli bireylerin deneyimlerini denetim altında hissetmelerine yardımcı olabilir (Grant, Barboa, Luck ve Obrey, 2022). Kütüphane personeli, otistik kullanıcılarının deneyimleri hakkında daha fazla bilgi edinerek, saygın ve otizm dostu bir kütüphane oluşturabilir. Göz önünde bulundurulması gereken bazı temel stratejiler arasında, onlar için “özel bir alan yaratmak”; “kütüphanenin ayrıntılı haritalarını çevrimiçi olarak erişilebilir duruma getirmek”; “kütüphanede hem metin hem de resim içeren tabela sayısını artırmak”; “kütüphane web sitesinde programlama ve etkinliklerle ilgili ayrıntıları sunmak” ve “duyusal kitleler (sensory kits) oluşturmak” yer almaktadır (White, 2021, s. 108). Kütüphaneler, işitsel duyarlılığı olanlar için gürültü önleyici kulaklık kullanımını sağlamalıdır. Sakinleştirici diğer ürünler, ağırlıklı kucak battaniyeleri ve lateks içermeyen eldivenler olabilir. Özel gereksinimleri olanlar için sessiz alanlara yönlendiren tabelalar kullanılabilir (Grant ve diğerleri, 2022).

Hikâye saatleri genellikle aileler ve çocukların katılımı ile gerçekleştirilen ve en iyi bilinen kütüphane etkinlikleridir. Bu programlar, insan kalabalığının, yüksek ses seviyesinin, belirsiz kuralların ve diğer potansiyel olarak yoğun öğelerin bulunduğu, floresan ışıklı ve kalabalık odalarda gerçekleştirilebilmektedir (Mills, 2023). Floresan aydınlatma bazı otistik çocukları rahatsız ettiğinden doğal aydınlatma kullanılmalıdır (Farmer, 2021). Ayrıca, otizm gibi duyuşsal veya öğrenme farklılıkları olan çocuklar için bu tür programlar bir takım engelleri içerebilmektedir. Bu engeller, otizmli çocukları hoş karşılamayan, hatta zaman zaman yargılayıcı olabilen ortamlar ya da öngörülemeyen bir dizi olay olabilir. Kütüphaneler, duyuşsal yönetimi için sessiz alanlar, kıpır kıpır oyuncaklar, azaltılmış ışık ve ses seviyeleri ve daha fazlasını içeren duyuşsal programlar sunarak bu engelleri aşmaya çalışmaktadır (Mills, 2023). Böylece özelleştirilen; özel duyuşsal dostu (sensory friendly) hikâye süreleri genellikle bu kullanıcılar için popüler bir aktivite durumuna gelmektedir. Bu programlarda, dinleyicinin sunulan bilgiyi içselleştirmesi için çeşitli yollar sunmak amacı ile aksesuarlar, oyuncaklar ve tekstil nesnelere kullanılmaktadır. Hem duyuşsal sorunları olan hem de nörotipik kitle, hikâyeye eşlik eden ve hikâyeyi zenginleştiren etkinliklerden keyif alabilmektedir. Film etkinlikleri için, filmin duyuşsal gösterimi, daha yumuşak ses ve düşük ışıklandırma ile karakterize edilir. Her şeyden önce, kütüphane personelinin otizmin temellerini anlaması ve OSB'li kullanıcıların sergileyebileceği davranış türlerine karşı duyarlı olması önemlidir. Otizmden etkilenen ailelere ulaşmak ve onlara neye gereksinimleri olduğunu ve neyin yardımcı olabileceğini sormak, otizm dostu olma yolunda en önemli adımlardan biri olabilir (Grant ve diğerleri, 2022).

Okuryazarlık ve otizmli çocuklar üzerine çeşitli güncel kuramlar geliştirilmiştir. Araştırmalar, kılavuz eşliğinde okuma gibi artan okuryazarlık çabaları ile otistik çocukların beceri düzeylerindeki iyileşme arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymaktadır. Sesli okuma çalışmaları, otistik çocukların sesli okumalardan fayda sağladığını ve okunan materyalin yapısını ve temasını kavradığını göstermektedir (Akin ve MacKinney, 2004, s. 36). Otizmli çocukların medya ya da dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde önerilen yaklaşımlardan biri nöroçeşitlilik odaklı eğitimidir. Bu bağlamda, (1) otantik/özgün temsilleri teşvik etmek; (2) empatik medya okuryazarlığını geliştirmek; (3) medya üretiminde nöroçeşitlilik yeteneklerini teşvik etmek ve (4) medya aracılığıyla sosyal savunuculuğu ilerletme gereklilikleri öne çıkmaktadır (Sousa, 2023, s. 8). Nöroçeşitlilik, öğrenme güçlükleri, dikkat bozuklukları, psikiyatrik bozukluklar ve benzeri durumları olan kişileri içeren nöro-azınlıkların (neuro-minorities) çağdaş toplumda kabul görmesini teşvik etmek için insanın nörobilişsel heterojenliğini ele alan ve normalleştiren bir kavram ve sosyal bir harekettir. Nöroçeşitlilik doğa ve yetiştirme faktörlerine

atfedilir ve insan nüfusunun yaklaşık beşte birinin nörolojik bağlamda farklı olduğu kabul edilir (Goldberg, 2023, s. 972).

OSB'li bireylerin betimlenmesinde yaygın eğilim bu bireylerin genellikle çok fazla sorunları olduğu algısı ve ağırlıklı olarak yüksek düzeyde destek gereksinimi olanlara odaklanılmasıdır. Bu durumda, otizm daha çok bir korku kaynağı veya önemli bir engel olarak betimlenmektedir. Her bir otizm tanısı konulan bireyin durumunun kendine özgü nitelikleri dikkate alındığında, otizmliler için çocuklara yönelik program ve hizmetlerin doğru biçimde tasarlanması için otantik/özgün temsilleri teşvik etmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Nöroçeşitlilik odaklı içeriğin medya okuryazarlığı eğitimine entegrasyonu, nöroçeşitliliğe sahip kişilerin deneyimlerine yönelik daha fazla anlayış ve empatiyi kolaylaştırmak için bir fırsat olabilir. Medya, izleyicilerin çeşitli bakış açılarına maruz kalması yoluyla önemli bağlantılar kurma ve empati boşluğunu doldurma potansiyeline sahiptir (Sousa, 2023, s. 13). Medya okuryazarlığı OSB'li öğrencilerin de pek çok bağlamda gelişimini destekler. Medya teknolojisini ve bilgiyi yetkin, yapıcı ve üretken bir şekilde kullanma, eleştirel düşünme yetkinliklerini genişletme, doğru haberle yanlış haberi ayırt etme, okuma ve anlamada dil yetkinliğini ve öz yeterliliği geliştirme ile sosyalleşme bunlara örnek verilebilir. Medya okuryazarlığının, ayrıca, otizm farkındalığının oluşumu/gelişimi anlamında da olumlu etkisi olduğu belirtilmektedir (Ressa, 2022, s. 363). Medya üretiminde nöroçeşitlilik yeteneklerini ortaya çıkarmak ve teşvik etmek ise bu süreçlerin önemli bir bileşenidir. OSB'li öğrencilerin medya üretimine (örn. video üretimi) ve analizine (örn. film eleştirisi) dâhil edilmesi onların eğitsel, sosyal, fiziksel ve duygusal gelişimlerine önemli düzeyde katkı sağlamaktadır. Ayrıca, nöroçeşitliliğe sahip bireyler, medya ortamının iyileştirilmesine katkıda bulunabilir ve böylece izleyiciler için daha çeşitli ve karmaşık bir anlatı ortamı da geliştirilmiş olur. Dahası, bu tür adımlar, bu öğrencilere etkili medya üreticileri olmak için gerekli becerileri kazandırmak üzere eğitim senaryosunda köklü değişiklikler anlamına gelecektir (Ressa, 2022, s. 363; Sousa, 2023, s. 14). Nöroçeşitlilik odaklı bir medya eğitimi, sosyal savunuculuğun ve dönüştürücü toplumsal değişimlerin kolaylaştırılması için önemli bir katalizör olarak da hizmet etme olanağını sağlamaktadır. Nöroçeşitliliği olan bireylerin karşılaştıkları engelleri ve sahip oldukları benzersiz yetenekleri vurgulayan anlatıların yaygınlaştırılması, kamu bilincini ve desteğini artırma potansiyeline sahiptir (Sousa, 2023, s. 14).

Otizmliler için çocukların ve öğrencilerin doğasını anlamak ve bu nüfusa hizmet etmenin etkili yollarını kavramak için kütüphane personelinin eğitimi önemlidir. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi nöroçeşitlilikleri nedeniyle her hedef grubun kendine özgü gereksinimleri doğrultusunda farklı içerikleri keşfetmesine destek olmak ve onlara farklı şekillerde yaklaşmak gerekmektedir. Böylece, bu çocuklar için güvenli ve teşvik edici bir öğrenme ortamı ve modeli çerçevesinde kapsayıcı bir sosyal eğitim de sağlanacaktır. Eğitim, aşağıdaki öğeleri içermelidir (Farmer, 2021):

- Personelin mevcut bilgi, uygulama ve deneyimlerini değerlendirmek
- Personelin Otizm Spektrum Bozukluğu ve okul ortamında beklenen davranışlarla ilgili olarak çocukların tipik davranışları hakkındaki bilgilerini artırmak
- Eğitim alanında önemli bir veri tabanı olan ERIC'ten (Education Resources Information Center) "Mitten Math" ve "Locating Library Books (How to alphabetize)" [Kütüphane Kitaplarını Bulma (Alfabetik sıralama nasıl yapılır?)] gibi özel gereksinimleri olan çocuklara yönelik örnek kütüphane dersleri sağlamak
- Beyin fırtınası yapmak

- OSB'li öğrencilerin özellikle ilgisini çekebilecek kütüphane kitapları ve diğer kaynakların bibliyografyasını hazırlamak
- Otizm uzmanlarının PRT, Pivotal Response Training [Temel Tepki Öğretimi] (öğrenmesi çok kolay ve uygulaması masrafsızdır) konusunda personele hizmet içi eğitim vermesini sağlamak

Personel eğitimi, kullanıcıların gereksinimlerine karşı daha duyarlı ve anlayışlı olunması, öğrencilerin bağımsız olarak araştırma yapabilmeleri için kütüphane hizmetlerinin kalitesinin artırılması ve bilgiye erişimin iyileştirilmesini sağlayarak, [sadece otizmliler gibi dezavantajlı kullanıcılar için değil] tüm kullanıcılar için önemli olanakların geliştirilmesine zemin sunar. Ayrıca, zamanla yöntemler ve teknolojiler değiştiği için, bu konuların sürekli olarak gözden geçirilmesi ve eşit erişimin sürekliliği için yeni süreçlerin uygulanması gerekmektedir (Carter, 2004, s. 18).

Bulgular ve Tartışma

Alanyazın bulgularına (Alver ve Gümüş, 2020, s. 1437; Autism Research Institute, 2021; Baron-Cohen, 2008; Birkan, 2021; Gerrig ve Zimbardo, 2015, s. 471; TANAP, t.y., s. 6) göre, karmaşık bir nörogelişimsel durum olan OSB'nin etkileri, konuşmada gecikme; dil ve iletişim becerilerinde yetersizlikler; zayıf göz teması; az ya da hiç yaratıcı oyun eğilimi; diğerlerine ilgi ve sosyal etkileşimde sınırlılık; rutin değişikliklere fazla duygusal tepkiler göstermek; tekrarlayan hareketler; takıntılı davranış biçimleri ve benzerleri biçiminde sıralanmaktadır. Ancak otizmliler bireylerin karakteristik özellikleri ortak olsa da her bir otizmliler bireyin otizmden etkilenme düzeyi farklıdır.

OSB'deki dil becerileri, minimum işlevsel dil düzeyinden akıcı bir dil düzeyine kadar önemli ölçüde farklılık göstermektedir (Bacon ve diğerleri, 2018; Costescu ve diğerleri, 2022, s. 2). Otizmliler kişilerin sözcükleri salt sözcük anlamıyla algılamaya eğilimli olmaları nedeniyle metaforlar ve deyimlerin sorun yaratabilmesi söz konusudur. Ana akım eğitim sistemi/düşüncesi, sisteme herkesi dâhil etme/kaynaştırma yönünde bir eğitim modelini teşvik ettiğinden otizmliler çocuklara özel bir dikkat yöneltmek, sosyalleşmelerine ve gözlem becerileri kazanmalarına destek olmak önemlidir (Farmer, 2013, s. 2).

Alanyazın verilerine göre (Alver ve Gümüş, 2020), erken tanı ve doğru uygulanan özel bir eğitim programıyla birlikte OSB'li bireylerin yaklaşık olarak yüzde ellisinde OSB belirtileri denetim altına alınabilmektedir. Yine alanyazın bulgularına göre (Alver ve Gümüş, 2020, s. 1442; MEB, 2010, s. 1; Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu, 2020, s. 24-25), uygulanacak olan eğitim, OSB'li çocuğun bireysel özelliklerine ve gereksinimlerine uygun olmalıdır. OSB'li öğrencilerin durumlarının özel eğitim dışında kapsayıcı eğitim kapsamında da değerlendirilmesine özen gösterilmelidir çünkü bu çocukların okuldaki arkadaş grubuna katılmasıyla bağımlılık duygusunun azalması, güven duygularının gelişmesi ve sosyalleşmeleri sağlanmaktadır.

Alanyazında otizmliler bireylere yönelik kütüphane hizmetlerini konu alan çalışmaların (Acadia, 2022; Dimensions, t. y.; Farmer, 2013; Hill, 2021; Kahrıman, 2021; Mears, 2017; Şengezer ve Güneş, 2023) ortak noktası, otizmliler çocukların eğitimi ve sosyalleşmesinde kütüphanelerin oldukça önemli olduğuna ilişkin yaklaşımdır. Otizmliler çocuklar, sosyal gelişimleri ve iletişime ilişkin engelleri nedeniyle kütüphanelerde ve diğer eğitim sistemlerinde zorluklarla karşılaşmaktadır (Farmer, 2013, s. 1-2). Hedef kitle anlamında salt ortalama bir nüfusun karakteristik özellikleri dikkate alınarak ve özel gereksinimi olan otizmliler ve diğer kullanıcıların durumu fazla dikkate alınmadan tasarlanan kütüphane sistemi,

ortamı ve hizmetleri, bu güçlükleri artırmaktadır. Şengezer ve Güneş (2023) tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçları bu duruma örnek verilebilir. Şengezer ve Güneş (2023, s. 2014-2017), Türkiye'nin ilk bağımsız bebek ve çocuk kütüphanesi olarak 2009 yılında kurulan Tokat Bebek ve Çocuk Kütüphanesi'nin down sendromu, otizm, disleksi gibi sorunları olan çocuklara yönelik hizmet niteliklerini değerlendirmiştir. Çalışmanın bulguları, bu kütüphanenin bina, fiziksel özellikler, uygun derme ve materyal ile personel eksikliğini göstermektedir. Kütüphanede yalnız bir kütüphanecinin çalışıyor olması ve özel eğitim öğretmeni ya da çocuk psikoloğunun bulunmaması önemli bir sorun olarak saptanmıştır. Ayrıca kütüphanenin tanınırlığını pekiştirecek bir web sayfası ve sosyal medya kullanımının olmaması ve kütüphanenin özel gereksinimli bireyler tarafından pek fazla kullanılmamasına da işaret edilmektedir. Kütüphanenin daha uygun bir binada hizmet vermesi ya da fiziksel durumunun iyileştirilmesi, ilişkili kişi ve kurumların dahil olduğu paydaşlarla ve uzman görüşü alınarak etkinlikler düzenlenmesi, etkin bir web tasarımı ve yine uzman desteği ile kaynak ve materyallerin güncellenmesi, öne çıkan öneriler arasındadır.

Genel olarak böyle bir kitleye hizmet verme bağlamında, kütüphaneci ile kullanıcı arasındaki iletişim önemlidir. Bu da personelin bu konuda bilinç, farkındalık ve eğitimini gerektirir. Örneğin, kütüphanecinin otizmlili kullanıcının iletişim anlamındaki sorununu dikkate alarak geniş, açık uçlu sorulardan kaçınmaya çalışması dikkat edilmesi gereken bir durumdur. İletişim sürecinde "Ne tür kitaplardan hoşlanırsınız?" gibi geniş, açık uçlu bir soru yerine, daha kesin, somut bir ifade ile "Size roman dışındaki kitapların nerede olduğunu göstereyim mi?" demek daha doğrudur. Otizmlili insanların iletişim becerilerinin çok değişken olduğunu akıldta tutmak, onları tanımak, onlar için en iyi neyin işe yaradığını öğrenmek üzere çabalamak gerekmektedir (Dimensions, t. y., s. 3). Kütüphane ortamının yoğunluğu, gürültüsü ve benzeri etmenler, otizmlili çocuklar için stres kaynağı olabilmektedir (Mears, 2017, s. 1). Ancak, personelin bu konuda eğitimi, farkındalığı ve duyarlılığı ile kütüphaneler çok daha uygun duruma getirilebilmektedir (Grant ve diğerleri, 2022; Mears, 2017, s. 1). Otizmlili bireyler düzene önem verdikleri için kurumlarda düzenlilik dikkate alınmalıdır (Grant ve diğerleri, 2022). Kütüphanelerde otizmlili kullanıcılar için düzenlenecek özel turlar, yönlendirici tabelalar ve iyi bir tanıtım, güvenlik duygularını geliştirecektir (Grant ve diğerleri, 2022; Hill, 2021). Onlar için "özel bir alan yaratmak"; "kütüphanenin ayrıntılı haritalarını çevrimiçi olarak erişilebilir duruma getirmek"; "kütüphanede hem metin hem de resim içeren tabela sayısını artırmak"; "kütüphane web sitesinde program ve etkinliklerle ilgili ayrıntıları sunmak" ve "duyusal kitler (sensory kits) oluşturmak" gibi stratejiler oldukça önemlidir. Teknoloji, araç, gereç ve donanım bağlamında, işitsel duyarlılığı olanlar için gürültü önleyici kulaklık kullanımı, ağırlıklı kucak battaniyeleri ve lateks içermeyen eldivenler ve benzerleri, kullanılabilirler arasındadır. Özel gereksinimleri olanlar için sessiz alanlara yönlendiren tabelalar kullanılabilir. Özel duyuşal dostu (sensory friendly) hikâye süreleri de idealdir. Bu süreçlere eşlik eden aksesuarlar, oyuncaklar ve tekstil nesnelere kullanımını da etkinliklerin cazibesini artırabilmektedir (Grant ve diğerleri, 2022; Mills, 2023).

Otizmlili çocuk ve bireylerin eğitiminde diğer önemli boyut, küreselleşme ve gelişen teknolojilerin kuşattığı çağımızın gerektirdiğı bilgi ve becerilerdir. Günümüz koşullarında gittikçe önem kazanan bilgi okuryazarlığı ve dijital ya da medya okuryazarlığı gibi konularda eğitim veren kuruluşlar arasında kütüphaneler de yer almaktadır. Türü ne olursa olsun tüm kütüphanelerin ortak ilkesi olan demokrasi, insan hakları ve sosyal kapsayıcılık doğrultusunda hedef kitlelerine hiçbir ayırım gözetmeksizin hizmet sunmaları beklenir. Otizmlili çocukların toplumla bütünleşmesi için diğer vatandaşlar gibi bilgi okuryazarlığı, dijital ya da medya okuryazarlığı ve benzeri bilgi ve becerileri kazanması oldukça önemlidir. Kütüphanelerin bu çerçevede nöroçeşitlilik odaklı bir eğitim programı tasarlaması, yararlı sonuçları ortaya çıkaracaktır (Goldberg, 2023, s. 972; Ressa, 2022, s. 363; Sousa, 2023, s. 13).

Çalışmanın bulguları, OSB'li kullanıcıların nöroçeşitliliğine karşın, etki düzeyleri değişse de ortak bir takım sorunlarının olduğunu göstermiştir. Bunlar, dile hâkimiyet, iletişim, sosyalleşme ve benzeri sorunlardır. Toplumların eğitsel, kültürel ve sosyal kalkınmasında yeri önemli olan kütüphanelerin otizm dostu uygulamaları, otistik çocukların gelişiminde dikkate alınmalıdır. Araştırmalar (Acadia, 2022; Dimensions, t. y.; Farmer, 2013; Hill, 2021; Kahriman, 2021; Mears, 2017; Şengezer ve Güneş, 2023) otizmlili çocukların eğitsel ve sosyal gelişiminde kütüphanelerin önemli düzeyde destekleyici rolüne işaret etmektedir. Ayrıca, araştırmalara göre, otizmlili bireylerin yeterli kaynak ve donanıma sahip kütüphaneleri ziyaret etme olasılıkları genel topluma göre çok daha yüksektir. Otizmlili bireylerin %90'ının, onların gereksinimleri ve özel durumlarına ilişkin birtakım değişiklikler yapılması durumunda kütüphaneleri ziyaret etme olasılıklarının artacağı düşünülmektedir (Dimensions, t. y., s. 2).

Sonuç ve Değerlendirme

Otizmlili çocuklar ve yetişkinler kütüphane hizmetlerinden yararlanabilmeleri bağlamında, özel durumlarından kaynaklanan çeşitli sorun ve güçlükler yaşamaları nedeni ile dezavantajlı gruplar arasındadır. Kütüphaneler yalnız bilgilendirme ve eğitimi destekleme değil aynı zamanda sosyalleşmeyi de sağlayacak politika ve hizmetler geliştirdiğinde, toplumsal bağ ve değerleri güçlendirirler. Kütüphanelerin toplumun tüm kesimlerine herhangi bir fark gözetmeden kapılarını açması, insan hakları ve demokrasinin gereği olduğu gibi, etik anlamda da önemli bir sorumluluktur. Bu sorumluluk özellikle halk kütüphanelerinin tanımlanmasında vurgulanmakla beraber, okul ve üniversite kütüphanesi gibi diğer türden kütüphaneler ve hatta özel kütüphaneler dahi, böyle bir ilke ile hareket etmeli; hedef/hizmet kitleleri içinde yer alan/alması olası dezavantajlı birey ve grupların gereksinim ve taleplerini karşılamaya özen göstermelidir.

Otizmlili çocukların, hem özel durumları hem de toplumla kaynaşmaları yönünde tasarlanan bir eğitim almaları önerilmektedir. Bu grupların, özellikle sosyalleşmeleri bakımından sorunlu ve hassas olmaları dikkate alındığında, kütüphanelere önemli sorumluluklar düşmektedir. Kütüphaneci, eğitmen ve diğer paydaşların iş birliği, bu bağlamda eğitim ve farkındalık, otizmlili çocuklara uygun ortam, araç, gereç ve donanım ile benzerleri, öncelikli ele alınması gereken konular arasındadır.

Kütüphanelerde, düzen, özel alan ve sessizlik gibi otizmlili grupların duyarlı olduğu koşullara uygun düzenlemeler yapılması ve bu gruplarla onların özelliklerine uygun biçimde iletişim kurulması, otizmlili çocukların kütüphaneleri benimsemesini sağlayacaktır. Kütüphaneler, doğaları gereği de, stresten uzak, sakin, samimi ve güvenli alanlar olduğundan otizmlili bireylere uygun ortamlar arasındadır. Yeterli bilgi, farkındalık ve eğitimi olan kütüphanecilerin yönlendirmeleri ile otizmlililerin sorunları ve gereksinimlerine koşut biçimde program ve hizmetler geliştiren kütüphaneler, otizmlili çocukların eğitsel ve sosyal gelişimine önemli ölçüde katkı sunacaktır.

Kütüphanelerin otizmlili çocuklara uygun tüm kaynak, ortam, araç, gereç ve donanımları sağlayacak olanaklarının olmaması durumunda da, minimum koşulları sağlamaları, en azından, gerektiğinde otizmlili çocukların rahat edebileceği, dinlenebileceği, sessiz ve sakin bir oda ya da bölüm ayırmaları; kütüphanecilerin bu çocuklara karşı sabırlı ve anlayışlı davranmaları önemlidir. En küçük bir yanlışlık, bu çocukların daha da fazla içlerine kapanmalarına, sosyal ortamlardan uzaklaşmalarına neden olabilir. Kütüphanecilerin bu alanda özel eğitim alması, bu konuda düzenlenebilecek etkinlikler, toplantılar, hizmet içi eğitim programları, bu bağlamda bir örgüt kültürünün yaygınlaştırılması ve benzeri girişimler, otizmlili çocukların sağlıklı gelişimi, yabancılaşma duymaması ve desteklenmesi bakımından

oldukça önemlidir. Bilgi ve belge yönetimi/kütüphanecilik eğitiminde ders programlarının, diğer dezavantajlı grupları da içerecek biçimde otizmlili bireylerin özellik ve gereksinimleri konusunda farkındalık oluşturacak biçimde tasarlanması ve bu konuda daha fazla araştırmalar yapılması önerilebilir. Özel eğitim kurumları ve kütüphaneler ile ilişkili tüm diğer organizasyonların işbirliği doğrultusunda birçok program ve etkinlik gerçekleştirilebilir. Otizmin dünya çapında artış gösterdiği düşünülürse, toplumsal gelişimin önemli bileşeni olan kütüphanelerin bu konudaki rolü ve sorumlulukları daha da yaşamsal bir önem ve değer kazanmaktadır.

Kaynakça

- Acadia, S. (Ed.) (2022). *Libraries as dysfunctional organizations and workplaces*. Routledge.
- Akin, L. ve MacKinney, D. (2004). Autism, literacy, and libraries: The 3 rs= Routine, repetition, and redundancy. *Children and Libraries*, 2(2), 35-43. https://inclusivelibrariesforchildren.files.wordpress.com/2013/01/2n2_akin.pdf
- Akgül, E. M. ve Mertoğlu, H. (2020). Öğretmen yetiştirme programlarında otizm farkındalığı: Fen bilgisi eğitimi örneği. *Journal of Individual Differences in Education*, 2(1), 31-41. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1170623>
- Aksu, K., Şengelen, M. ve Güçüz Doğan, B. (2023). *Dünya Otizm Farkındalık Günü bilgilendirme notu*. HÜTF Halk Sağlığı AD Toplum İçin Bilgilendirme Serisi 2022/2023-37. <https://halksağligi.hacettepe.edu.tr/duyurular/halkayonelik/otizmfarekindalik2023.pdf>
- Alver, E. ve Gümüş, Ç. (2020). Otizm spektrum bozukluğuna sahip bireylerde eğitimin önemine dikkat çekmek üzere hazırlanmış dergi ilanı tasarımı örnekleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1436-1452. DOI: <https://doi.org/10.46928/iticusbe.765640>
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed., text rev.). Author.
- Autism Research Institute (2021). *Is it autism?* <https://www.autism.org/is-it-autism/>
- Autism Speaks (2021). *Wisconsin Early Autism Project (WEAP): Clinical leadership*. <https://www.autismspeaks.org/provider/wisconsin-early-autism-project-weap>
- Bacon, E. C., Osuna, S., Courchesne, E., ve Pierce, K. (2018). Naturalistic language sampling to characterize the language abilities of 3-year-olds with autism spectrum disorder. *Autism*, 23(3), 699-712.
- Baron-Cohen, S. (2017). Editorial perspective: Neurodiversity – a revolutionary concept for autism and psychiatry. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 58(6), 744-747. DOI: 10.1111/jcpp.12703.
- Baron-Cohen, S. (2008). Theories of the autistic mind. *The Psychologist*, 21, 112-116.
- Bauminger-Zviely, N., Karin, E., Kimhi, Y., ve Agam-Ben-Artzi, G. (2013). Spontaneous peer conversation in preschoolers with highfunctioning autism spectrum disorder versus typical development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 55(4), 363-373.
- Beretich, S. R. ve Mazzei, M. K. (2016). *Understanding autism in education*. https://www.researchgate.net/publication/329372396_Understanding_Autism_in_Education
- Birkan, B. (2021). *Otizmlili çocuklara beceri kazandırma* (Revize edilmiş 2. Baskı). Tohum Otizm Vakfı.
- Berksun, O. (Temmuz 3, 2015). *Risperidon nedir ve ne için kullanılır*. <https://www.psikiyatri.net/risperidon-nedir/>
- Carter, C. J. (2004). Providing services for students with disabilities in an academic library. *Education Libraries*, 27(2), 13-18.

- Corbett, B. A., Schupp, C. W. ve Lanni, K. E. (2012). Comparing biobehavioral profiles across two social stress paradigms in children with and without autism spectrum disorders. *Molecular Autism*, 3(1), 13.
- Corsello, M. C. (2005). Early intervention in autism. *Infants and Young Children*, 18, 74-85.
- Costescu, C., Pitariu, D., David, C. ve Rosan, A. (2022). Social communication predictors in autism spectrum disorder: Theoretical review. *Journal of Experimental Psychopathology*, 1-20. Doi: 10.1177/20438087221106955
- Çakıcı, A. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların kaynaştırma / bütünleştirme yoluyla eğitim sorunlarına genel bir bakış. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 37(2), 81-106.
- Çolak, A. (2016a). Otizm spektrum bozukluğunu anlamak (2. Bs.). A. Cavkaytar (Ed.). *Otizm Spektrum Bozukluğu* içinde (s. 21-56). Grafiker.
- Çolak, A. (2016b). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere yönelik eğitim ortamları ve düzenlemeler (2. Bs.). A. Cavkaytar (Ed.). *Otizm Spektrum Bozukluğu* içinde (s. 95-121). Grafiker.
- Daniels, A. M. ve Mandell, D. S. (2013). Explaining differences in age at autism spectrum disorder diagnosis: A critical review. *Autism*, 0(0), 1-15. Doi: 10.1177/1362361313480277
- Dimensions (t. y.). *Autism friendly libraries: Tips for library staff and volunteers*. <https://www.ascel.org.uk/sites/default/files/uploads/public/Dimensions%20autism%20friendly%20libraries%20top%20tips.pdf>
- Eikeseth, S. Hayward, D., Gale, C., Gitlesen, J. ve Eldevik, S. (2009). Intensity of supervision and outcome for receiving early and intensive behavioral interventions: A preliminary study. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 3, 67-73.
- Engelliler Hakkında Kanun (2005, 1 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 5378). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>
- Euronews (2021, 02 Nisan). *Otizm nedir, nasıl fark edilir? Tedavisi mümkün mü?* <https://tr.euronews.com/2021/04/02/otizm-nedir-nasil-fark-edilir-tedavisi-mumkun-mu#:~:text=D%C3%BCnyada%20ve%20T%C3%BCrkiye'de%20otizm,yayg%C4%B1nl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20k%C4%B1zlardan%20%20kat%20fazlad%C4%B1r.>
- Farmer, L. S. J. (2013). *Library services for youth with autism spectrum disorders*. American Library Association.
- Farmer, L. (2021). Library Services for youth with autism, *IASL Annual Conference Proceedings* içinde. DOI: 10.29173/iasl7945, Teksas, 12-16 Temmuz 2021. https://www.researchgate.net/publication/350595857_Library_Services_for_Youth_with_Autism
- Fein, E. (2015). No one has to be your friend: Asperger's syndrome and the vicious cycle of social disorder in late modern identity markets. *Ethos*, 43(1), 82-107.
- Geller, L. (2008). The changing face of autism. V. Starsia ve R. Day Gore (Ed.). *Voices of Autism. The Healing Companion: Stories for Courage, Comfort and Strength* içinde (s. 19-27). LaChance.
- Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2015). *Psikolojiye giriş: Psikoloji ve yaşam*. G. Sart (Çev.). Nobel Yayıncılık.
- Goldberg, H. (2023). Unraveling neurodiversity: Insights from neuroscientific perspectives. *Encyclopedia*, 3(3), 972-980; <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3030070>
- Grant, R. J., Barboa, L., Luck, J. ve Obrey, E. (2022). *The complete guide to becoming an autism friendly professional: Working with individuals, groups, and organizations*. NY: Routledge.
- Gupta, P. V. ve Hegde, A. M. (Ed.) (2016). *Pediatric dentistry for special child*. JAYPEE, The Health Sciences Publisher.

- Güleç-Aslan, Y., Kırcaali-İftar, G. ve Uzuner, Y. (2009). Otistik çocuklar için davranışsal eğitim programı (OÇİDEP) ev uygulamasının bir çocukla incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10(1), 1-25.
- Hill, R. F. (Ed.). (2021). *Hope and a future: Perspectives on the impact that librarians and libraries have on our world*. Emerald Publishing.
- IFLA (2023). *Library Services to People with Special Needs Section, Newsletter February 2023* https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2531/1/LSN_Newsletter_2023_February.pdf
- Iovannone, R., Dunlap, G., Huber, H. ve Kincaid, D. (2003). Effective educational practices for students with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 18, 150-165.
- Johnson, C. P., Myers, S. M. ve the Council on Children With Disabilities (2007). Identification and evaluation of children with autism spectrum disorders. *PEDIATRICS*, 120(5), 1183- 1215. <https://publications.aap.org/pediatrics/article/120/5/1183/71081/Identification-and-Evaluation-of-Children-With?autologincheck=redirected?nfToken=00000000-0000-0000-0000-000000000000>
- Kahriman, A. (2021). *Dezavantajlı kullanıcılar olarak otizmliler için çocuklara yönelik kütüphane hizmetleri ve beklentiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Kırcaali-İftar, G., Kurt, O. ve Ülke Kürkçüoğlu, B. (2014). *Otistik çocuklar için davranışsal eğitim programı I ve II (OÇİDEP)*. Anı Yayıncılık.
- Konstantinidis, E. I., Hitoglou-Antoniadou, M., Luneski, A., Bamidis P. D. ve Nikolaiodu, M. M. (2009). Using affective avatars and rich multimedia content for education of children with autism. *Proceedings of the 2nd International Conference on Pervasive Technologies Related to Assistive Environments. Workshop on AHETA: "Assistive Healthcare & Educational Technologies for Special Target Groups"* içinde, 9-13 Haziran, 2009, Corfu, Greece. ACM International Conference Proceeding Series. ACM. <http://doi.acm.org/10.1145/1579114.1579172>
- Lee, J. H., Lee, T. S., Lee, S. W., Jang, J. H., Yoo, S. Y., Choi, Y. ve Park, Y. R. (2022). Development and application of a metaverse-based social skills training program for children with autism spectrum disorder to improve social interaction: Protocol for a randomized controlled trial, *JMIR Res. Protoc.*, 11(6), 1-10.
- Lin, Y. T. (2021). Education of autistic children in developing countries. *Open Journal of Social Sciences*, 9, 109-117. <https://doi.org/10.4236/jss.2021.910008>
- Lovaas, O. I. (2003). *Teaching individuals with developmental delays: Basic intervention techniques*. Pro-Ed.
- MacDuff, S. G., Krants, J. P. ve McClannahan, E. L. (1993). Teaching children with autism to use photographic activity schedules: Maintenance and generalization of complex response chains. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 26, 89-97.
- Mears, S. (2017). It takes a community to raise a reader: Autism friendly libraries. *IFLA WLIC 2017- Wrocław, Poland-Libraries. Solidarity. Society* içinde. <https://library.ifla.org/id/eprint/1744/>
- MEB (2010). *Okullarımızda neden nasıl niçin kaynaştırma: Yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu*. MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Mills, E. (2023, 05 Temmuz). *Helping libraries to be autism-ready*. <https://www.webjunction.org/news/webjunction/helping-libraries-be-autism-ready.html>
- Ministry of Education (2007). Effective educational practices for students with autism spectrum disorders: A resource guide. Queen's Printer for Ontario. <https://www.ontario.ca/page/ministry-education>
- Monkul, E. S. ve Akdede, B. B. (2005). Yeni kuşak antipsikotiklerden Aripiprazol: Bir gözden geçirme. *Klinik Psikiyatri Bülteni*, 15(4), 198-203.

- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018, 7 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 30471). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Rakap, S. (Ed.) (2017). *Türkiye’de otizm spektrum bozukluğu ve özel eğitim*. Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı
- Ressa, T. (2022). How media literacy education through multimedia tools can empower learners with autism. *Advances in Literary Study*, 10, 357-371. <https://doi.org/10.4236/als.2022.104029>
- Siegel, B. (1998). *The world of the autistic child: Understanding and treating autistic spectrum disorders*. Oxford University.
- Sousa, C. (2023). Decoding the digital landscape: Media literacy for autism spectrum disorder. C. Sousa ve A. H. Tkaczyk (Ed.). *Media Literacy and Assistive Technologies for Empowerment in Autism* içinde (s. 8-19). Edições Universitárias Lusófonas.
- Stephens, E. C. (2005). Overcoming challenges and identifying a consensus about autism intervention programming. *The International Journal of Special Education*, 20, 35-49.
- Sultana, T., Ara, R., Alam, U. K. ve Hossain, I. (2019). Life skill development of autistic children following education therapy in specialized schools. *Texila International Journal of Public Health*, 7(1), 1-7.
- Svaler, T. B. (2023). On making libraries and museums more accessible for autistic people. *IFLA Journal*, 1–11. DOI: 10.1177/03400352231202516. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/03400352231202516>
- Şengezer, E. ve Güneş, A. (2023). Özel gereksinimli çocukların çocuk kütüphanelerinden yararlanma durumları: Tokat Bebek ve Çocuk Kütüphanesi örneği. M. Bulut ve Z. Karacagil (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar* içinde (s. 1995-2019). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- TANAP (t.y.) *Otizm spektrum bozukluğu el kitabı*. <https://www.tohumotizm.org.tr/wp-content/uploads/2019/07/Otizm-Spektrum-Bozuklugu-El-Kitabi.pdf>
- Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (2020). *Otizmli çocukların eğitim hakkı ve ayrımcılık yasağı raporu*. https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2020/04/1585822889.pdf
- White, A. (2021). Autism and libraries: Building communities and changing lives. R. F. Hill (Ed.). *Hope and a Future: Perspectives on the Impact that Librarians and Libraries Have on Our World* içinde (s. 101-110). Emerald.